

Barlangtani adatok ORBÁN Balázs műveiben

(Kivonat)

ORBÁN Balázs műveiben számos barlangtani adat található. 33 barlangot és 3 zombolyt ír le mészkövekben, 2 barlangot travertinben, más kettőt andezitekben, további hármat andezit-aglomerátumban. Tárgyal 3 karsztforrást és 3 konglomerátumba mélyített mesterséges védbarlangot. Leírásai pontosak, részletesek. Igyekszik a kor tudományos színvonalának megfelelő magyarázatot találni a megfigyelt, vagy vizsgált jelenségekre. Ahol úgy érzi, hogy a feladat meghaladja, ott felhívja a kérdésre a szakemberek figyelmét. Leírja a barlangok környezetét, a helynévanyagot, a megközelítési lehetőségeket, a földtani-, a hidrológiai-, a történeti adatokat, a régészeti anyagot, a vonatkozó szájhagyományt. Felismeri a fényképezés jelentőségét. Mindezek alapján munkásságát többek között az erdélyi barlangkutatás egyik jelentős előzményének tekintjük.

ORBÁN Balázs keleti utazó, író, politikus 1864 és 1868 között bejárta az egész Székelyföldet. Kutatóútján jegyzetel, adatokat gyűjt, levéltári kutatásokat végez, rajzol és fényképez, majd hatalmas munkája eredményeként 1868 és 1873 között szerre kiadja a „Székelyföld leírása” hat kötetet (ORBÁN 1868 - 1873). Később 1889-ben megjelenteti „Torda város és környéke” című művét (ORBÁN 1889).

A hét kötetben a szerző 33 mészkőben képződött barlangot és 3 zombolyt, 2 mésztufában, 2 andezitben, 3 andezit-aglomerátumban kialakult barlangot említ, vagy ír le. Bemutat három karsztforrást és három konglomerátumban mesterségesen készített védbarlangot.

ORBÁN munkásságának idején az erdélyi barlangok kutatása még alig kezdődött el. FRIDVALDSZKY, NEDECZKY, BENKŐ, FICHTEL, KLEINKAUF műveikben csak említik vagy röviden ismertetik a híresebb (Veterani, Belona, Funácai, Runki, Porcsesti, Preszákai, Pesterai, Almási, Büdös, Balika) erdélyi barlangokat (DÉNES 1992).

Az első jelentősebb székelyföldi barlangkutatást Udvarhelyszék földmérő mérnöke, FEKETE István végezte 1835-ben. FEKETE felkutatatta és felmérte a homoródalmási barlangot (Kölik), és elkészítette Erdély első barlangtérképét. Barlangtani munkája Kolozsváron jelent meg, 1836-ban (DÉNES 1990).

Kevéssel ORBÁN Balázs kutatóútja előtt 1858 és 1862 között SCHMIDL Adolf budapesti egyetemi tanár a Bihar-hegység barlangjait tárja fel, és Bécsben kiadja a „Das Bihar-Gebirge...” című művét (DÉNES 1992).

ORBÁN Balázs elsősorban történelmi-régészeti, néprajzi és földrajzi kutatómunkát végzett. Földrajzi munkássága során a tájleírás, gazdasági- és népességföldrajz, földtan mellett érdeklődéssel foglalkozik az akkor Erdélyben még alig ismert barlangkutatással.

Nem volt földrajzi végzettsége, de utazásai alkalmával széleskörű természettudományos ismereteket szerzett. Éleszemű megfigyelő volt. Adatai pontosak, leírásai részletesek, és a kor tudományos ismereteinek megfelelően a látottakra, tapasztaltakra megpróbál magyarázattal szolgálni. Ahol tudománya elakad, ott felhívja a szakemberek figyelmét az illető dologra, vagy jelenléte. Élvezetes tájleírásokat közöl. Ismerteti a barlangok környékét, a helyneveket, megközelítési lehetőségeket és a történelmi adatokat. Megadja a barlangok méretadatait, leírásukat, közli a földtani és hidrológiai megfigyeléseit, bemutatja

a régészeti leleteket, valamint a barlangokhoz fűződő mondákat, történeteket.

Érdekesítően, vagy humorosan meséli el barlangtúráit. A cseppkőképződményekről mindig csodálattal és lelkesedéssel ír. A barlangok „föllepéről” lecsüngő cseppköveket „stalaktitoknak” nevezi. Valószínűleg először használ a barlangkutatáshoz kapcsolódó olyan kifejezéseket, mint barlangászat, kötélhágcsó.

ORBÁN Balázs felismerte az Erdélyben a múlt század második felében meghonosodó fényképezés jelentőségét. A fénykép pontosan rögzít egy adott állapotot, ellentétben a rajzokkal, amelyek pontatlanok lehetnek. A fényképkészítés tudományát még az emigrációban, Jersey szigetén elsajátította. Székelyföldi gyűjtő- és kutatóútja előtt fényképező felszerelést vásárol magának. Több száz felvételt készít. Számunkra főleg a tájképei érdekesek, amelyekben a Székelyföld több mint egy évszázaddal ezelőtti képét örökítette meg. Fényképhagyatékának jó rész, csodával határos módon megmenekült, és jelenleg a marosvásárhelyi könyvtárban őrzik. Az akkori nyomdatechnika nem tette lehetővé a fényképek közlését, ezért könyveiben a fényképek alapján készített metszeteket láthatunk. Előkerült fényképei két albumban jelentek meg (ERDÉLYI 1971, 1993).

A szülőhelyéhez legközelebb eső „almási barlang szorosát” (Vargyas-szoros) a kor romantikus stílusának megfelelően, részletesen ismerteti, egy egész fejezetben. Bemutatja a szoros látványosságait, érdekességeit, felsorolja a helyneveket, történeti adatokat, eseményeket és a barlanghoz fűződő mondákat. A homoródalmási barlangot, vagy „Kőlikat” egy barlangtúra alkalmával ismerhetjük meg. A barlangot vezetővel járja végig a társaság, fáklyák fénye mellett, egészen az utolsó teremig, „ahol bővízű forrás fakad”. Megemlíti a népes denevértelpeket és a „denevér ganéjjal” borított helyeket, ahol „igen bajosan lehet átkelni” a síkos köveken.

A barlang keletkezését tévesen a sziklából fakadó források oldó munkájának tulajdonítja, és tagadja, hogy a patak vize alakította volna ki. Szerinte a barlang alja nem egyenletes, „a víz

pedig nem bír azon tulajdonnal, hogy fel és le folyhasson”. Nem figyel meg, hogy a sziklaomlások miatt vannak az emelkedők a barlang járataiban. Másik érve, hogy a barlang magasan a patak szintje felett nyílik. Barlangismertetője mellé FEKETE István térképét csatolja.

A Kőlikat rejtő Csudálókővel szemben, a patak túloldalán nyílik a „Lócsűr”. ORBÁN elragadtatva mutatja be a barlang akkor még érintetlen cseppkőképződményeit. „Csepegési alakzatai valójában nagyszerűek, láthatni ott a talajtól egészen a föllepig felnyúló karcsú oszlopokat, fantasztikus alakú szobor csoportokat, szabályszerűen lecsüngő és a szövetnek fényétől ragyogó csillárokat, vékony, átlátszó s arabeszkekkel elöntött függőnszerű lecsüngvényeket” – írja a napjainkra szomorú sorsra jutott barlangról.

Ismerteti a Lócsűr felett nyíló „Ugronlyukat”, ahol a nemes Ugron családnak volt „védbarlangja”.

Megfigyeléseiben beszámol a szoros keletkezéséről, miszerint a Vargyas vize „erőszakosan kellett magát átküzdje a magas sziklahegyek között”. Tudomása van a víznyelőkben eltűnt patak földalatti útjáról, amely a szoros déli végénél egy nagy karsztforrásban, a „Vízkeletben” tör a felszínre.

Fényképező felszerelését magával cipelve négy felvételt készít a szorosról, amiből kettő az almási barlang bejáratát ábrázolja. A „Kőcsűről” rajzot készített.

Az Olt alsórákosi szorosából, ahol három fényképet készít, a „Szörmál lika” zombolyt és az ürmösi Töpe hegy oldalában nyíló barlangokat említi, majd bővebben tárgyalja a „Tolvajosbarlangot”. Azt írja róla, hogy a barlang „terjedelem és szépségre nézve azonnal az Almási Csudálókő után következik”. Bejárta a barlang szűk járatait, és beszámol a bent látott cseppkövekről. Megállapítja, hogy a barlangot a „fenekén folydogáló kis csermely véste ki ezred évek türelmével”. A barlangot 1862-ben fedezték fel, amikor a szádára nőtt nagy bükkfa kidőlt. A nép a Tolvajos hegy rengetegében tanyázott rablók kincseit hiszi elrejtve a barlangban.

Olthévízről egy mésztufában levő barlangról tudósít. A mésztufatömb környékéről fényképet készített.

A Barcaságról négy barlangot ismertet, és röviden leírja a Bucsecs-hegységben levő Jalomica-barlangot. A barlang Nagytermében állati csontokat figyel meg. Bemutatja a brassói Fortyogó-hegy (Gesprengberg) mára már eltűnt időszakos karsztforrását, és megmagyarázza működési elvét.

Felkeresi a háromszéki Bálványos-fürdő feletti Büdös-hegy andezitben kialakult barlangjait. A földtani viszonyok ismertetése után a Büdös-barlangot írja le, megadva a méreteit is. Szól a barlangokból kiáradó kénes gázokról és a barlangfalakat borító kénlerakódásról, amit a múltban bányásztak. Említi a repedésekből feltörő és a barlangban összegyűlő vulkáni gázak gyógyhatását. A gázak vizsgálatára kísérleteket végeznek, és ORBÁN még a fejét is bedugja a gázszint alá, hogy megfigyeléseket tegyen.

Csúfcszékéből a Likas-hegy csúcán nyíló mély „kürtöt”, míg Borszék-fürdő leírásánál a mésztufasziklákban levő „Medve” és „Jég-barlangokat” említi.

Aranyoscszékéből a torockói Székelykőről négy, a Kőközi-szorosból hét barlangot ismertet. A Székelykőr, a hidasi Geszteg tetején „kráter-szerű, kerekded bemélyedéseket” említ „szabályszerű sorozatban”, vagyis a karsztvidékekre oly jellemző dolinasorokra figyel fel. A hegy északnyugati szögletében nyílik a „Csepegővár” véd-fallal elzárt bejárata. A tágas barlangteremben „szép idomú stalaktitek csüngnek alá a föllep-ről”. A teremből, ahol őskori leleteket talál, tágas folyósó megy tovább. A „Várhegy-barlangba” egy „kürtöszerűleg bemélyülőd keskeny ürege át” lehet lejutni. Bent tágas terem van, melynek ablaka a „szédítő-örvény” felett Torockóra néz. A „Kiskőerdeje” erődített barlangja a legnagyobb a Székelykő barlangjai közül. Benne „gazdag forrás buzog fel”. A Várhegy barlangból kőkő és bronzkori leleteket említ.

A Kőközi-szorosban levő Bogza nevű sziklából egy védbarlangot ír le. Az erődített barlang a tágas előterem után folyósóban folytatód-

dik, de egy helyen kütszerű üreg állította meg ORBÁN Balázst, így sajnálatára nem folytathatta a kutatást. Még három barlangot keres fel a Bogzában. Az egyik a „csendes beszéd hangját is bömbölésszerű tompa morajban adja vissza”.

A Kolczu deakului barlangját Pestere Kornyinak nevezik. A hatalmas sziklacsarnok mennyezetéről „csilláridomú stalaktitek sokasága csüng le”. A Hosszúkö oldalában nyíló barlangban a szűk bejárat után „egy nagy egyház terjedelmével bíró sziklaterembe” jutunk. Ennek falában fent járat kezdődik, de létra hiányában ORBÁN nem tud felmászni oda. A néphit szerint ez a folyósó elvezet a másik völgyben nyíló „Malomkő-lyuka” nevű barlangig. A barlangászatban egyre otthonosabb kutató ki szeretné deríteni az igazságot, ezért átkel a hegyen, és megállapítja, hogy a „Malomkő-lyuka” csak egy terem, és belőle egyetlen járat se vezet tovább. Ezzel bebizonyítja, hogy a két barlang közötti kapcsolat csak mese.

A Tordai-hasadékból a „Porlik”-barlangot ismerteti részletesen. Ide írja, hogy éjszakára kecskepásztorok terelik ide nyájait. A barlang alján szétszórt vastag cserepek az „ősbarlang ember” itélteiről tanúskodnak.

Az egymással szemben elhelyezkedő, erődített Balika-barlangokat aprólékosan mutatja be. Bőven tárgyalja a barlangszádak erődítésére épített védműveket. Megállapítja, hogy eredetileg a két barlang egy volt, csak később a sziklák elválása szakította ketté, vagyis a szoros bemélyülése vágta el a barlangjáratot.

Több oldalon a történeti adatok felsorolásával igyekszik megmagyarázni a Balika név eredetét.

A Patkóskő alatti „Kéményseprő-barlangjáról” megtudhatjuk, hogy 1780. aug. 13-án KIS János tordai kéményseprő „kötelet erősítve a derekára leereszkedett a különben megközelíthetetlen, függélyes barlangba”. Darius kincsei után kutatva egy szűk helyre beszorult, és többé nem tudták a segítségére siető emberek felhúzni. Így jajgatott, sírt hét napon keresztül, míg étlen-szomjan elpusztult. Talán az első barlangi bal-esetről és -mentésről tudósít a szerző.

A Türikő hasadékból a „Malom-barlangot”, a „Negruj Pestiera barlangot”, mint ősidőkben lakott barlangokat említi. A Nagy Kaszta sziklafalában nyíló barlangot nem tudja kötélfágcsó hiányában megközelíteni, pedig a helyiek szerint ez egy nagy barlang. A „Szónyi-barlangját” mint védbarlangot említi, és elmeséli a barlanghoz kapcsolódó népmondákat. A „Podgyere-barlangban” sok, durva ősemberi cserépedény-töredéket talált. Sajnálja, hogy a magasán, a sziklafalban nyíló barlangszádakhoz nem tud feljutni és azokat kikutatni.

A szerző kutatásainak eredményeként műveiben sok becses adatot örökített meg számunkra, egy olyan állapotot rögzített a székelyföldi barlangok helyzetéről, amilyent sajnós ma hiába keresnénk. Sok barlangunk azóta a barbár természetrombolás áldozatává vált, cseppkődiseik elpusztultak, régészeti leleteik elkallódtak, s még a barlangszádakban épített védfalakat is lerombolták.

ORBÁN Balázsban, nagyon sokoldalú tevékenysége mellett, az erdélyi barlangkutatás egyik jeles előfutárát tisztelhetjük. Az utódok kegyeleteként 1931-től a Székelyföld legnagyobb barlangja, a homoródalmási barlang a „nagy székel” nevét viseli.

Névmutató

„Székelyföld leírása”

I. kötet - Udvarhelyszék:

- Budavár őrgei, IX. fejt., p. 62
- maréfalvi Leshegy őrgei, XI. fejt., p. 69
- homoródalmási barlang, XV. Fejt., p. 89-91
- Ugron-lyuk, XV. Fejt., p. 91
- Lócsúr, XV. Fejt., p. 91
- Kócsúr, XV. Fejt., p. 93
- Rabsonné-vára alatti barlang, XXVIII. Fejt., p. 137
- küsmödi Szilasáj barlangja, XXX. Fejt., p. 146
- telekfalvi védbarlangok, XXXV. Fejt., p. 176
- barlang Karácsonyfalva erdeiben, XXXVII. Fejt., p. 186
- olthévízi mésztufa barlang, XL. Fejt., p. 198
- Szórmál-lyuka zomboly, XLII. Fejt., p. 203
- úrmósi Töpe barlangjai, XLII. Fejt., p. 207
- Tolvajos-barlang, XLII. Fejt., p. 207

II. kötet - Csíkszék:

- Likas-zomboly, XXIII. Fejt., p. 111
- borszéki Medve- és Jég-barlang, XXVI. Fejt., p. 126

III. kötet - Hároszék:

- torjai Büdös-barlangok, XIII. Fejt., p. 80-83

IV. kötet - Marosszék:

- köszvényesremetei Likaskő, XVI. Fejt., p. 96

V. kötet - Aranyosszék:

- Csepegővár, XVIII. Fejt., p. 188
- Várhegybarlangja, XVIII. Fejt., p. 192
- Kiskördeje barlangja, XVIII. Fejt., p. 192
- Kőlyuk, XXV. Fejt., p. 237-238
- Bogzabai barlang, XXVI. Fejt., p. 239-240
- 3 barlang a Bogzában, XXVI. Fejt., p. 240
- Pestyera Kornyi, XXVI. Fejt., p. 240
- Hosszúkö-barlangja, XXVI. Fejt., p. 240
- Malomkő-lyuka, XXVI. Fejt., p. 240

VI. kötet - Barcaság:

- Fortyogó-hegyi időszakos karsztforrás, XIX. Fejt., p. 334
- Salamonkői-barlang, XIX. Fejt., p. 345
- Cenk tetői barlang, XIX. Fejt., p. 353
- barcarozsnyói Gespreng-völgyi karsztforrás, XXII. Fejt., p. 368
- Ferenc-lyuk, XXII. Fejt., p. 368
- Pestere falu barlangja, XXIII. Fejt., p. 385
- Jalomica-barlang, XXIII. Fejt., p. 387
- Vlădușca zomboly a Királykőben, XXIV. Fejt., p. 393

Torda város és környéke

- Porlik, LVII. Fejt., p. 405
- Balikavára barlangok, LVII. Fejt., p. 407-414
- Oszlopos-barlang, LVII. Fejt., p. 414
- Kéményseprő-barlangja, LVIII. Fejt., p. 418
- Balikacsúre, LVIII. Fejt., p. 418
- Malom-barlangja, LXII. Fejt., p. 438
- Negruj Pestyera, LXII. Fejt., p. 439
- Nagy Kaszta-barlangja, LXII. Fejt., p. 441
- Szónyi (Legények)-barlangja, LXII. Fejt., p. 442
- Podgyere-barlang, LXII. Fejt., p. 446-447

Irodalom

1. DÉNES István (1990): Szemelvények a homoródalmási Orbán Balázs-barlang kutatástörténetéből, *Karszt és Barlang*, 1990. Évf., II. Füzet, p. 123-126, Budapest
2. DÉNES István (1992): Short history of speology in Transylvania till 1914, *Karszt és Barlang*, Special Issue 1992, p. 17-20, Budapest
3. ERDÉLYI Lajos (1971): Orbán Balázs - Székelyföld képekben, *Kriterion*, Bukarest
4. ERDÉLYI Lajos (1993): Orbán Balázs összes fényképe a Székelyföldről, Balassi Kiadó - Magyar Fotográfiai Múzeum, Budapest
5. ORBÁN Balázs (1868-1873): A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból, I-VI köt., Pest,
6. ORBÁN Balázs (1889): Torda város és környéke, Budapest

Date speologice în opera lui Balázs ORBÁN

(Rezumat)

Balázs ORBÁN, călător, istoric, scriitor și politician între anii 1864-1868 a călătorit prin cele cinci scaune ale Țării Secuilor și Țara Bârsei, vizitând aproape cinci sute de localități. Cercetează, culege date de la oameni, din documente, din arhive, ia notițe, desenează și fotografiază, apoi între anii 1868-1873 publică la Budapesta opera sa în 6 volume „Descrierea Țării Secuilor”. Mai târziu, în anul 1889, publică cartea „Turda, orașul și împrejurimile”.

În cele 7 volume autorul amintește sau descrie 33 peșteri și 3 așene formate în calcare, 2 peșteri în travertine, 2 peșteri în andezite, 3 peșteri în aglomerate andezitice. Descrie 3 izvoare carstice. Prezintă 3 peșteri defensive săpate artificial în conglomerate.

Autorul a făcut în primul rând cercetări istorico-arheologice, etnografice și geografice. În munca sa de geograf, pe lângă descrierile geografice, geografie economică, demografie, geologie s-a preocupat cu mult interes de cercetarea peșterilor, disciplină abia cunoscută în Transilvania în secolul trecut.

Datele sale sunt precise, descrierile sunt amănunțite și încearcă să explice, pe baza cunoștințelor științifice ale vremii, fenomenele observate sau studiate. Unde nu poate oferi explicații, atrage atenția oamenilor de știință asupra acestor lucruri sau fenomene.

Descrie împrejurimile peșterilor, ne comunică toponimia, căile de acces, datele istorice, descrierea peșterilor, observațiile sale geologice și hidrologice, descoperirile arheologice și legendele legate de peșteri.

Balázs ORBÁN recunoaște importanța fotografierii încă nu prea cunoscută în Transilvania. Fotografia fixează cu precizie o situație dată, spre deosebire de schițele și desenele care nu sunt precise. Procesul de executare a fotografiilor și munca de laborator le învață încă

pe timpul emigrației petrecute pe insula Jersey. Revenind acasă cumpără echipament fotografic, și în cursul călătoriei sale execută câteva sute de fotografii. Pentru noi sunt importante fotografiile de peisaje, care ne prezintă aspectul Țării Secuilor în a doua jumătate a secolului trecut. Din fericire, mare parte a acestor fotografii s-au păstrat și au fost descoperite în biblioteca din Târgu Mureș. Tehnica de atunci nu a putut reproduce aceste imagini în tipărituri, așa că în cele șapte volume au apărut numai gravuri executate după fotografii.

În persoana lui Balázs ORBÁN, pe lângă alte activități importante, putem stima unul dintre primii precursori ai speologiei din Transilvania. Peștera cea mai mare din Secuime, peștera de la Merești începând din anul 1931 poartă numele „Marelui Secui”, ca o recunoștință a urmașilor.

Speological Data in the Works of Balázs ORBÁN

(Abstract)

Balázs ORBÁN, the „Great Székely” was a traveller, writer and politician. He travelled through the five „Széks” (districts) of Székelyföld (Transylvania, Romania), between 1864-1868. During this journey he made scientific and archival research, took notes and photographs and made sketches. He published between 1868-1873 „The Description of Székelyföld from the Point of View of Archaeology, Natural History and Folk History”, a work in 6 volumes.

Later, in 1889 he published „Torda, the Town and its Surroundings”. In all these works the author mentioned or described 33 caves and 3 photols in limestone, 2 caves in travertino, 2 caves in andesite, 3 caves in andesite agglomerates and 3 artificial defensive caves in conglomerates. He also presented 3 carst springs. Balázs ORBÁN's investigations were concentrated first of all in the following directions: history and archaeology, folk history and geography. In his geographical descriptions beside landscape descriptions, demography, economical geography and geology he showed great interest in cave

research which was scarcely known in Transylvania.

The collected data are accurate, the descriptions are detailed. For all what he saw and experienced, he tried to give explanations according to the scientific knowledge of his age.

Where he was not able to manage with he draw the attention of the scientists to that thing or phenomenon. He published wonderful landscape descriptions, let us learn about the surroundings of the caves, the names of the places, the ways of access and historic data.

He told us about the size of the caves, gave descriptions, geological and hidrological observations, archaeological findings and the legends connected to the caves.

Balázs ORBÁN recognized the importance of photography, a technique that was just introduced in Transylvania at that age. The photo fixes the reality, but the drawings can be unexact. Considering this fact he bought photographic equipment. Taking with himself all this equipment he made a lot of photos and for us those are important on which we can see landscapes from the last century „Székelyföld”. We are lucky that a great part of these photos has been preserved. The printing technology of that age couldn't reproduce them, in his works we see only engravings.

Studying all his works we believe that Balázs ORBÁN was one of the excellent fore-runners in cave researching in Transylvania.

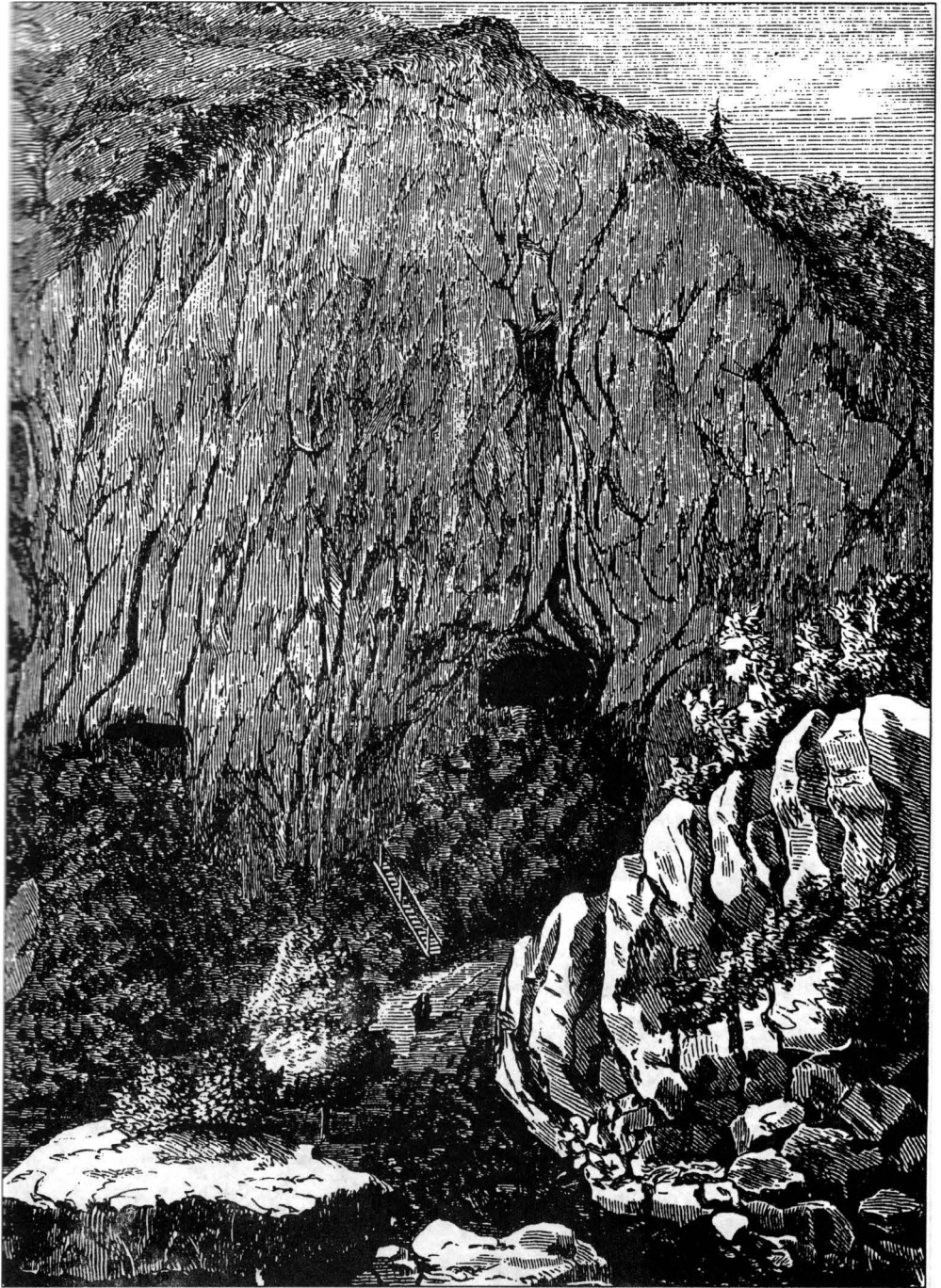

1. ábra ORBÁN Balázs 1829-1890. Ismeretlen fényképész felvétele (vizitkártya, albumin) Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, Budapest Gyűjtemény

Almási barlang (nyugoti oldalról)

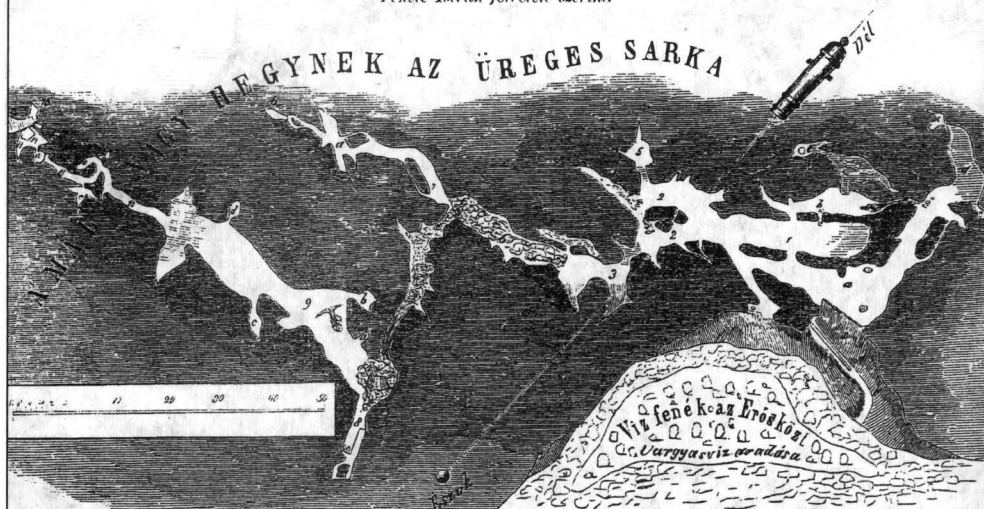

Az almási barlang közelről a Udvarhelyszék felől

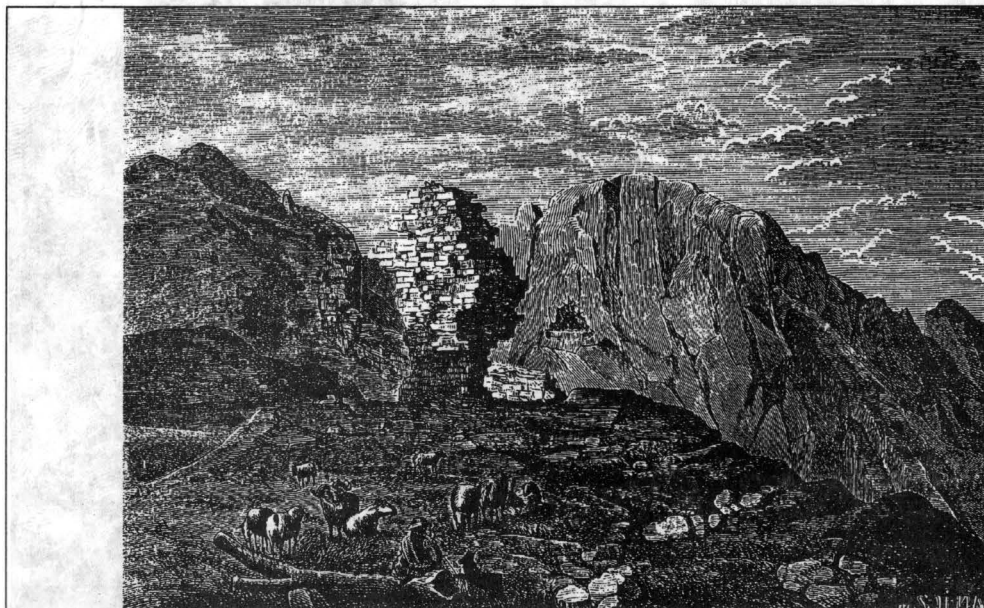

3. ábra A homoródalmási barlang bejárata a Csúdálókőben

Az almási barlang alrajza.
Fekete István felvétele szerint.

4. ábra A homoródalmási barlang alaprajza

5. ábra A hidasi Geszteg a Csepegővár-barlang bejáratával